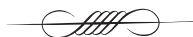

A mikrotörténelmi módszer és a Selyemút kutatása¹

— *Microhistory and Silk Road Studies* —

Abstract Doing research on one of the most important trading routes of the antiquity and the middle ages, namely the Silk Road is a very complex task today. We have more information about the Silk Road than ever before; our knowledge is more comprehensive, so this special commercial system seems to be more complicated as well. It is an obvious question, therefore, what methods can be used to examine more precisely its intrinsic characteristics. This article discusses the question whether one of the newest methods of historical science, i.e. microhistory or history of everyday life, can be applied in the case of Silk Road studies. First of all, I have given a brief overview of the development of microhistory and its perception in Hungary. Secondly, I have determined its techniques and research questions. As microhistory examines the small units of history, such as single events, persons, families or communities, I have considered it as an adequate and innovative method to investigate the complex historical problems of the Silk Road.

KEYWORDS microhistory, Silk Road

Az ókor és a középkor meghatározó jelentőségű, Ázsiát Európával összekapcsoló kereskedelmi rendszere, a Selyemút kutatása ma roppant komplex feladat. Ugyanis minél többet tudunk a Selyemútról, a kép, amelyet képesek vagyunk megrajzolni róla, egyre összetettebbnek és bonyolultabbnak tűnik. Felmerülhet persze a kérdés, milyen módszerekkel láthatunk bele még inkább az egykor itt lezajlott folyamatokba.

Természetes megoldásként kínálkozik a Selyemút által érintett egykori nagy birodalmak történetének, működésének még alaposabb feltárása, de ma már egyre többen nem a nagypolitika vagy a diplomácia látószögéből próbálják megragadni a Selyemút lényegét, hanem sokkal közelebb tartva azt a bizonyos képzeletbeli nagyítót, egy-egy kisebb közösségre, területi egységekre vagy akár egy-egy városra próbálnak koncentrálni (vö. Felföldi 2009).² Mivel az itt élő emberek, és közösségeik működtették ezt a hálózatot (s

¹ A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² Így tesz például Susan Whitfield is, aki egy-egy jól definiálható közösségbe (szögd kereskedők, tibeti katonák, kínai művészek stb.) tartozó személy „álbiográfiáján” keresztül tesz kísérletet a Selyemút mindennapi életének megragadására (Whitfield 1999). Friss szemlélet jellemzi az UNESCO támo-

valójában kiépített, „kikövezett” út híján e települések sora volt szemantikai értelemben maga az „út”), úgy vélem, hogy e közösségek életének minél teljesebb megismerése jelentős mértékben járulhat hozzá a Selyemút történetét meghatározó tényezők és szabályrendszerek feltárásához.³ Ez pedig végső soron egy új szemléletű Selyemút-történet megírását teszi lehetővé, mely a „nagypolitika” és diplomácia hatásainak hangsúlyozása mellett (mely fontos ugyan, de nem kizárólagos jelentőségű a Selyemút évezredes működésének alakulásában) a kisebb közösségek mindennapjainak megismerése révén készülhet el és nyújthat talán egy olyan képet, amely bár minden korábbinál bonyolultabb lesz, mégis közelebb áll az egykori valósághoz.

Rendkívül fontos tehát új, járatlan utakat keresni, s ebben véleményem szerint mindezt valóban csak „új” történeti elméletek és módszerek alkalmazásával lehet elérni.⁴ Az itt (is) felhasználható „újabb” elméletek és módszerek alapfilozófiája és eszköztára általában ugyan

más térségek és más korszakok vizsgálata során keletkezett és forrott ki, de talán nem vitatható, hogy ezek egyetemlegessége folytán létjogosultsággal bírhatnak a bennünket érdeklő terület mind jobb megismerésének irányába tett erőfeszítéseink során is.

Talán nem meglepő módon a 20–21. század folyamán megjelenő új történetiszemléleti, történetfilozófiai megközelítések, elméleti megfontolások általában újkorral vagy legújabb korral foglalkozó történeteszek vagy más teoretikusok (filozófusok, szociológusok, antropológusok stb.) tollából kerültek ki (vö.: BLOCH 1996.; CZOCH 1999.).⁵ Ennek természetesen több oka is lehet. Nyilvánvaló, hogy az említett korszakok rendkívüli forrásgazdagsága, forrásellátottsága lehetővé teszi a források vizsgálatára vonatkozó szemléletmódok finomítását, újrachangolását, sőt akár teljes újraértelmezését is.

E korszakok szakemberei azonban – köszönhetően annak, hogy vizsgálatuk tárgyát nem választja el sok évszázad vagy évezred saját koruktól – gyakran jóval kevésbé tudták/tudják magukat függetleníteni az aktuális politikai helyzetűtől, társadalmi elvárásoktól, „trendektől” (vö.: CARR 1995. 60.). Ezek a folyamatok azonban nem feltétlenül és nem mindig negatív előjelűek. A modern társadalmi, ismeretelméleti folyamatok ugyanis nagyon gyakran megtermékenyítően hatottak/hatnak e tudományszakok művelőire.

Az ókor vagy a középkor kutatói azonban részben más helyzetben vannak. Természetesen nem ritka eset még ma sem, hogy a napi politika vagy aktuális társadalmi elvárások befolyásolhatják egy-egy ókori vagy középkori téma feldolgozását, a kutatás alapvető felfogását, de ezek a hatások olyan közvetlenül talán nem érvényesülnek, mint a fenti esetekben. Emiatt azonban – bár a negatív hatások gyakran tompítva, többszörös közvetítéssel

gatásával megvalósuló programokat, így az *Orient-Occident Major Projectet*, illetve a *The Silk Roads: A Dialogue between Cultures* elnevezésű programot is (vö. ELISSEEFF 2000a.; ELISSEEFF 2000b.; FRYE 1996., 153.). Úttörő vállalkozás a Selyemút történetének köz- és felsőoktatásba való bevonása, melynek okos, szemléletes segédkönyve is elkészült már: AMSTER 2005.

³ Nem szabad elfelednünk, hogy bár a Selyemút jellegzetes lakói voltak a kereskedők, követek, katonák, szerzetesek; tehát mindazok akikre általában a Selyemút kapcsán asszociálunk, a városokban, kisebb településeken többségben voltak a helyi földművesek, akiket a helyi hivatalnokok irányítottak és akiket nem elsősorban a (zömében luxuscikkkel kereskedő) távolsági kereskedők, sokkal inkább a helyi kézművesek láttak el termékekkel. Hasonló szemlélet jellemzi már a Selyemút két igen fontos állomásának és központjának Turfánnak és Khotannak széles spektrumra törekvő feldolgozásait: HANSEN 1998, 1–11; XIAOAN 1999, 85–103.; BAILEY 1982).

⁴ Peter Burke úgy látja, hogy az „új” történetírás legfontosabb eszköztárát az összehasonlításra alapuló modellalkotás, a kvantifikáció és a társadalmi mikroszkópia (mikrotörténet) képezheti (idézi: GYÁNI 2006. 14.; lásd még: SCHLUMBOHM 2000. 170).

⁵ Carr például a Szovjetuniót kutatta, de Peter Burke is az újkori kultúra szakértője volt (vö.: GYÁNI 2006. 13–14).

csapódnak le – a megtermékenyítő jellegű szellemi áramlatok, új irányzatok is valamivel lassabban, körülményesebben „szivárognak át” e területekre.

Természetesen nem arról van szó, hogy az ókor és a középkor kutatói kevésbé lennének olvasottak vagy éppen ne lennének fogékonyak az új dolgokra (vö.: PECK 1911; BENGSTON 1970. 162–163. stb.). Speciális helyzetük inkább az említett korszakoknál jóval szerényebb forrás-adottságokból fakad. Az újkor vagy legújabb kor vizsgálata során „könnyebben” megoldható forráselemzéseket, a források összehasonlító vizsgálatát és értékelését, az ókor és középkor számos problémája esetében – éppen a forrásanyag szegényessége vagy hiánya miatt – nem lehetséges elvégezni. Az ókor és a középkor kutatóinak tehát elsősorban azzal a dilemmával kell megbirkóznia, hogy miképpen lehet saját korszakaik problémáinak vizsgálata során alkalmazni az új és még újabb elméleti és gyakorlati megfontolásokat a rendelkezésükre álló hiányos forrásbázis segítségével (vö.: CARR 1995. 12–14.; vö.: TÓTH 1995. 300–309.; legújabb: TÓTH 2006. 19.).

Különösen szembeűnő e hátrány olyan „új” irányzatok esetében, mint a kvantitatív történetírás avagy a mikrotörténet. Ezért is kell megragadni azokat a lehetőségeket, melyek esetén az átlagos ókori vagy középkori forrásmennyiség többszörösével is számolni lehet, nem is beszélve arról, ha a feldolgozható források típusai, műfajai is lehetővé teszik egy komplexebb vagy éppen más jellegű vizsgálat elvégzését.

A belső-ázsiai Selyemúton a 3–4. században virágzó úgynevezett Shanshan Királyság nyugati határvárosának, Nijának a magyar Stein Aurél és mások által feltárt régészeti leletanyaga és az ott előkerült írott forrásanyag (indiai eredetű kharosṭhī írásos prákrit nyelvű dokumentumok és kínai írások) mennyisége és változatossága lehetőséget teremt egy különleges mikrotörténeti elemzés elvégzéséhez (vö.: FELFÖLDI 2005. 131–144.). Különleges lehet ez

az elemzés több szempontból is: egyrészt a régészeti leletanyag és az írott források ebben az esetben megoldható komplex összevetésének lehetősége miatt, de amiatt is, mivel hasonló vizsgálatra ebből a korszakból és erre a térségre vonatkozóan nemigen tett még kísérletet senki ezelőtt. Én azonban úgy vélem, hogy ez a kivételes helyzet (azaz a sokszínű, gazdag forrásbázis) mindenképpen lehetőséget teremt egy késő ókori – kora középkori téma mikrotörténeti szempontú feldolgozásához.⁶

Hiába nyúlik azonban vissza a mikrotörténeti vizsgálatok története az 1960-as évekbe, Magyarországon sajnos mindmáig új területnek számít a kutatásban, hazai recepciója még gyerekcipőben jár (SZIJÁRTÓ 2006. 500.).⁷ Ezért itt mindenképpen érdemes rövid áttekintést adni ezen új történeti felfogás, történetiszemlélet kutatástörténetéről és alapelveiről.

A new cultural history mellett a mikrotörténet a világ vezető társadalomtörténeti irányzata (vö.: SCHLUMBOHM 2000. 173–174.),

⁶ Részben ezzel foglalkozik 2013-ban megvédett doktori disszertációm (FELFÖLDI 2012), illetve egy megjelenés alatt lévő tanulmányom. Érdekes módon a hazai *Mikrotörténelem* könyvsorozat (lásd következő jegyzet) ismertetője a történelem határterületeinek feltárására invitálja olvasóit a rokon tudományok (néprajz, szociológia, művészettörténet) eredményeinek felhasználásával. A mikrotörténet szempontjából mégoly releváns régészettudomány viszont itt kimarad a felsorolásból (vö.: CZOCH 1999. 21.).

⁷ Még annak ellenére is, hogy egyre több mikrotörténeti jellegű munka jelenik meg idehaza. Gondolok itt például a Magvető Kiadó 1988 és 1993 között futó *Mikrotörténelem* című sorozatára, amely 1999-ben a L'Harmattan Kiadónál született újjá. A sorozatban olyan mikrotörténeti munkák is megjelentek már, mint Natalie Zemon Davis mára már klasszikussá vált műve, a *Martin Guerre visszatérése*, amely jelen dolgozat szerzőjét is sok szempontból inspirálta (ZEMON DAVIS 1999). De e sorozaton kívül is publikáltak alapvető mikrotörténeti tanulmányokat magyar nyelven, így Le Roy Ladurie mára meghatározó jelentőségűvé vált könyvét *Montaillou, egy oksztán*

melynek célja lényegében „az időben és térben teljesen konkrét, kis társadalmi egységekre, olykor az egyes egyénekre szűkített történeti ábrázolás narratív megjelenítése” (GYÁNI 2006. 15.). A mikrotörténelem tehát egy jól körülhatárolható kisebb történeti vagy szociológiai egység intenzív történeti vizsgálatát jelenti. Ez az egység többnyire egy-egy kisebb társadalmi szegmenst (családot, nagycsaládot, falut) jelent. De készülhet mikrotörténeti szempontú feldolgozás egyetlen személyről, sőt akár egy eseményről is. A mikrotörténeti érdeklődés tárgya tehát, hogy „milyen volt a múltban élt emberek tényleges élettapasztalata és életvilága” (GYÁNI 2006. 15.).

A mikrotörténetírás kezdetei részben angolszász, de zömmel olasz, francia és német gyökerekre mennek vissza.⁸ 1959-ben az amerikai George R. Stewart a gettysburgi csata egy meghatározó momentumáról írott könyvének címében használta elsőként a *microhistory* kifejezést (STEWART 1959). A kifejezést igazi tartalommal feltölteni azonban a 70-es évek végén olasz történészeknek, Edoardo Grendinek, Carlo Ginzburgnak és Carlo Poninak sikerült (a kutatástörténethez lásd: CZOCH 1999, 22–24.; SCHLUMBOHM 2000. 171–172.). Meglátásuk lényege az volt, hogy habár Olaszország levéltári anyagok szempontjából kiemelkedően gazdag forrásbázissal rendelkezik, az akkoriban nagyon divatos kvantitatív kutatásokra nem állt rendelkezésre elegendő pénz.⁹ Ráadásul a hosszú idősorok vizsgálata, a kvantitatív

eredményekből gyakran erőltetett módon létrehozott makrotörténeti következtetések sok szempontból torzítottak. Ezért az említett kutatók új megközelítést javasoltak. Véleményük szerint az egyént és szűkebb közösségét kell vizsgálat alá vonni, azaz a vizsgálatok tárgyává nem a nagypolitika vagy a diplomácia eseményeit kell tenni, hanem egy-egy nagyon jól körülhatárolt jelenséget (egy családot, egy közösséget vagy akár egyetlen személyt), mert ez többet árulhat el az akkori lét valódi mivoltáról (GINZBURG–PONI 1991. 2–5.; idézi: SZIJÁRTÓ 2006. 501.). Kutatási irányukat *microstoriának* nevezték el.¹⁰

Az új típusú társadalomtörténet középpontjába így módon alapvetően a kultúra, valamint az átlagemberek tapasztalatai és megélt élete került. Jól jelzi ezt a mikrotörténet egyik legjelentősebb munkája, Carlo Ginzburg *A sajt és a kukacok című műve is, mely egy 16. századi eretnek molnár periratain keresztül mutatja be egy kis közösség társadalmi szövetét, korábban rejtve maradt hagyományait* (GINZBURG 1991; lásd még: SCHLUMBOHM 2000. 172.).¹¹

A mikrotörténet gyors elterjedéséhez természetesen hozzájárult a francia *Annales* körparadigmaváltása is (vö.: SCHLUMBOHM 2000. 172.; GRENIER – LEPETIT 2007. 193–221.), mely során a gazdaságtörténeti vizsgálatokat mindinkább a mentalitásvizsgálatok váltották fel, a kör francia történései pedig a nagy társadalmi csoportok vizsgálata felől mindinkább az egyének interakciója, a társadalmi kontextus vizsgálata felé fordultak (LE GOFF 2007. 419–430.; CZOCH – SONKOLY é. n. 13–23.).¹² Véleményük

falú életrajza címmel (LE ROY LADURIE 1997). Lelkes történészek, így Szijártó M. István, Papp Gábor, Szekeres András és mások munkássága révén egyébként mindinkább polgárjogot nyer ez a kutatási irány Magyarországon is.

⁸ A mikrotörténetnek nincsenek igazán nagy, elméleti alapművei, ami nem meglepő, hiszen sokan alapvetően nem önálló ismeretelméleti kurzusként, sokkal inkább gyakorlati kutatási eljárásként tekintenek rá (SZIJÁRTÓ 2006. 501.).

⁹ A közgazdasági alapokra épülő kvantifikáció az 1960–70-es években élte virágkorát. A nagy mennyiségű számadattal történő elemzés korlátai azonban ko-

rán megnyilvánultak, ugyanis az adatsorok elemzése gyakran nem tudott elegendő fényt vetni a kultúr- és mentalitástörténet számos szegmensére.

¹⁰ A 70-es évek vége óta az olasz *microstoria komoly fejlődésen ment keresztül, a legújabb eredményekről lásd: SZEKERES 2005.*

¹¹ Ez a mű is remekül bizonyítja, hogy a mikrotörténetben milyen harmonikusan ötvöződhetnek a társadalomtörténeti és kultúrtörténeti megközelítések (SZIJÁRTÓ 2010a. 9.).

¹² A mikrotörténelem így képessé vált megjeleníteni a saját célokkal és stratégiával rendelkező hétközna-

szerint a társadalmi struktúra igazán az interperszonális viszonyokon keresztül tárható fel.¹³ Az *Annales* negyedik nemzedékébe tartozó Jean-Yves Grenier szerint a „makroszintű megközelítés csak a hatásokat képes érzékelni, az okok mikroszinten érhetők tetten” (idézi: SZIJÁRTÓ 2006. 504).¹⁴

A német társadalomtörténészek – élükön Hans Medickkel – még ennél is továbbmentek. Véleményük szerint az egyetemes, makroszintű történelmi folyamatokat és összefüggéseket a mikrotörténelmi módszerekkel feltárt helytörténeteken keresztül lehet csak vizsgálni és megérteni, és ha „ily módon lokalizáljuk és kontextualizáljuk a történelmi tudást a mikrotörténelmi eljárással, akkor új képet kapunk a történelmi összefüggésekről.” (MEDICK 1996. 15–36.; idézi: SZIJÁRTÓ 2006. 505.).

A mikrotörténelem tehát mindvégig arra törekszik, hogy a múlt korábban figyelmen kívül hagyott lényeges elemeit megjelenítse, az egykor élt embereket pedig aktív, saját célokkal rendelkező szereplőként értse meg (BÓDY 1999. 43–44.; SCHLUMBOHM 2000. 174.).

A mikrotörténészek szerint elengedhetetlenül fontos, hogy először a teljes számbavehető forrásanyag és háttérinformáció gyűljön össze,¹⁵ s csak ezeket áttekintve és értékelve lehessen hozzákezdeni az értelmezéshez.

Nem szabad azonban elfelejtenünk azt sem, hogy a mikrotörténet több dilemmával is küzd.

Ezek közül a legfontosabb a reprezentativitás és a léptékváltás kérdése (vö.: SCHLUMBOHM 2000. 174–175.; BENDA 2006. 510–518.; SZIJÁRTÓ 2010a. 12.), azaz, hogy a mikroszintű vizsgálatok eredményeinek milyen szerepet juttathatunk a makrofolyamatok megértésében.¹⁶ Az nyilvánvaló, hogy a mikrotörténetírás nem vállalja a kvantitatív történetírás statisztikai reprezentativitás koncepcióját. Ugyanakkor számos mikrotörténész azt vallja, hogy valójában csak a mikroszintű vizsgálatok léptéke lehet hiteles, ugyanis a történelem valódi folyamatai igazából mikroszinten zajlanak. Így e vizsgálatok összessége is pontos képet adhat mindenféle léptékváltás nélkül (SZIJÁRTÓ 2006. 513–514.).¹⁷ Nem tisztünk itt e kérdés végleges eldöntése, mindenesetre Medick szerint az egyedi esetek mély, a történelmi összefüggéseket kontextualizáló vizsgálata bepillantást engedhet a felszín alá, és valóban feltárhatja, hogy mikor mi volt emberileg lehetséges (MEDICK 1994. 46.; idézi: SZIJÁRTÓ 2006. 513.).

A cél tehát szimplifikálva az, hogy az „egyedi” megismerése révén közelebb jussunk az „általánoshoz”, amelyre vonatkozó korábbi tudásanyagunkat így nyert eredményeink befolyásolhatják vagy akár meg is változtathatják (BOLGÁR 2010. 81.).

Azt sem szabad ugyanakkor elfelejtenünk, hogy míg a makrotörténelmi megközelítés szükségképpen az egyes államok, társadalmi

pi embereket, s ezáltal új dimenziót tudott adni az egyes történelmi folyamatoknak (BÓDY 1999. 41–42.; SZIJÁRTÓ 2006. 505–506.).

¹³ „Minden egyes társadalmi szerkezeten számtalan egyéni stratégia interakciójának az eredményét kell értenünk, s éppen ennek a szövevényes hálózatnak a rekonstruálása jelenti a mikroelemzés egyik speciális feladatát.” (SCHLUMBOHM 2000. 173).

¹⁴ Az *Annales* teljes spektrumát átfogó, nemrégiben megjelent remek kötet nagyban hozzájárul a francia kutatások hazai recepciójához (vö.: BENDA–SZEKERES 2007; lásd még: BENDA 2006. 9–21.).

¹⁵ Elengedhetetlenül fontos ugyanis a történelmi kontextus által teremtett háttér mélységének biztosítása (vö.: SZIJÁRTÓ 2010b. 41.).

¹⁶ Ezekkel a kérdésekkel talán leg részletesebben Szekeres András foglalkozott itthon (SZEKERES 1999. 3–16.).

¹⁷ Mások számára ugyanakkor – bár lehetnek problémák az egyes szintek közötti átmenet során – a mikro- és makroszintű vizsgálatok egyaránt legitimnek és szükségesnek tarthatók (SCHLUMBOHM 2000. 170–171.). Ráadásul sokak szerint igenis fel lehet lelteni ugyanazokat a mintázatokat a mikrotörténelmileg feltárt esetekben és a „tótális” történelem magasabb szintjein. S mivel a két reprezentáció nem független egymástól, megvannak közöttük a visszacsatolási mechanizmusok (SZIJÁRTÓ 2010a. 15.). Nem lehetetlen vállalkozás tehát egy mikrotörténelmi elemzésben megtalálni a makrotörténelmi összefüggéseket (vö.: BOLGÁR 2010. 76.; PAPP 2010. 93.).

rétegek, csoportok közötti különbségek hangsúlyozásával operál és ezen elemek identitását a másikkal viszonyítva véli meghatározhatónak (SZIJÁRTÓ 2006. 517.), addig a mikrotörténet az egyes egyének és kisebb csoportok vizsgálatával épp a társadalmi interakciók, a kapcsolatok szövevényes hálójának megértésére tesz kísérletet és ezáltal az egykor volt bonyolult élethez a korábbi kísérleteknél talán közelebb tud férkőzni: „Ha elég közel megyünk a múlthoz, nemcsak olyan dolgokat vehetünk észre, amelyek távolról nem láthatók, hanem olyan dolgokat is, amelyek választ adhatnak az egészre vonatkozó kérdéseinkre” (SZIJÁRTÓ 2010a. 18.).

A mikrotörténeti kutatások egyik legfontosabb alapkövetelménye tehát, hogy tökéletesen tisztában legyünk a vizsgálatunk tárgyát képező egyén vagy közösség pontos életfeltételeivel, életkörülményeivel. Ebbe természetesen egy egyén esetén az őt körülvevő társadalmi struktúra felvázolása, gazdasági, családi háttérének elemzése is beletartozik, de egy közösség mikrotörténeti elemzése során a közösség működésének gazdasági alapjaira, életritmusára, gondolkodásmódjára rendkívüli hatással lévő földrajzi környezet bemutatása is szükséges. A Nijában élő késő ókori, kora középkori közösség hétköznapijaira (gazdaságukra, az általuk termesztett növényekre, az általuk tenyésztett állatokra vagy akár lakhatási viszonyaikra, építési technológiájukra) rendkívüli hatással volt az őket körülvevő földrajzi környezet, így ennek részletes bemutatása nélkül nem érthetjük meg az itt zajló egykori élet mibenlétét.

A mikrotörténet tehát azon új történetelméleti, kutatómódszertani irányzatok közé tartozik, melyeket jó eséllyel lehet bevonni egy olyan szerteágazó kérdéskör vizsgálatába, mint a Selyemút késő ókori kora középkori története. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AMSTER, MARTIN (2005): *From Silk to Oil. Cross-Cultural Connections Along the Silk Roads*. Ed. AMSTER, M., [New York]
- BAILEY, HAROLD W. (1982): *The Culture of the Sakas in Ancient Iranian Khotan*. New York.
- BENDA GYULA (2006): *Társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest.
- BENDA GYULA – SEKERES ANDRÁS (2007): *Az Annales. A gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet francia változata*, szerk. BENDA GY. – SEKERES A., Budapest.
- BENGSTON, HERMANN (1970): *Introduction to Ancient History*. Berkeley – Los Angeles – London.
- BLOCH, MARC. (1996): *A történetész mestersége. Történetelméleti írások*. Ford.: Babarczy Eszter – Kosáry Domokos – Pataki Pál. Budapest.
- BÓDY ZSOMBOR (1999): A mikrotörténelem haszna nagy társadalmi csoportok kutatásában. *Századvég* 4. évf. 15. sz. 39–56.
- BOLGÁR DÁNIEL. (2010): Incidens(történelem) és (mikro)történelem. In Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon*. Budapest. 49–81.
- CARR, EDWARD H. (1995): *Mi a történelem?* Ford.: Bérczes Tibor. Budapest.
- CZÓCH GÁBOR (1999): A társadalmi rétegződés mikro- és makrotörténeti szempontból. *Századvég* 4. évf. 15. sz. 17–38.
- CZÓCH GÁBOR – SONKOLY GÁBOR (szerk.) (é. n.): *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Debrecen.
- ELISSEEFF, VADIME (2000a): Approaches Old and New to the Silk Roads. In: Elisseeff, Vadime (szerk.): *The Silk Roads. Highways of Culture and Commerce*. Ed.: Elisseeff, V. Paris. 1–26.
- ELISSEEFF, VADIME (2000b): International Seminars and Colloquiums Held during the UNESCO Silk Roads Expeditions. In ELISSEEFF, VADIME (Ed.): *The Silk Roads. Highways of Culture and Commerce*. Paris. 329–332.
- FELFÖLDI SZABOLCS. (2005): Fára, papírra, selyemre és bőrre írt kharoštī dokumentumok Belső-Ázsiából. In Felföldi Szabolcs (szerk.): *Abhivādana. Tanulmányok a hatvanéves Wojtilla Gyula tiszteletére*. Szeged. 131–144.
- FELFÖLDI SZABOLCS. (2009): Egy új szemléletű Selyemút-történet alapvonalaihoz. *Ókor* 8/2, 29–35.

- FELFÖLDI SZABOLCS (2012): Élet a késő ókori, kora középkori Selyemúton. A 3–4. századi Nija a régészeti leletek és az írott források tükrében. [PhD Disszertáció – kézirat]. Szeged.
- FRYE, RICHARD N. (1996): *The Heritage of Central Asia. From Antiquity to the Turkish Expansion*. Princeton.
- GINZBURG, CARLO (1991): *A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe*. Ford.: Galamb György János. Budapest.
- GINZBURG, CARLO – PONI, CARLO (1991): The name and the game. Unequal Exchange and the Historiographic Marketplace. In: *Microhistory and the lost peoples of Europe*. Baltimore – London. 1–10.
- GRENIER, JEAN-YVES – LEPETIT, BERNARD (2007): A kísérletezés szerepe a történettudományban C.-E. Labrousse kapcsán. In Benda György – Szekeres András (szerk.): *Az Annales. A gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet francia változata*. Budapest. 193–221.
- GYÁNI GÁBOR (2006): A történetírás fogalmi alapjairól. Tény, magyarázat, elbeszélés. In Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek*. Budapest. 11–53.
- HANSEN, VALERIE (1998): Introduction: Turfan as a Silk Road Community. *Asia Major* vol. 11. no. 2. 1–11.
- LE GOFF, JACQUES (2007): A mentalitástörténet. In Benda György – Szekeres András (szerk.): *Az Annales. A gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet francia változata*. Budapest. 419–430.
- LE ROY LADURIE, EMMANUEL (1997): *Montaillou, egy okszitán falu életrajza (1294–1324)*. Ford.: Jászay Gabriella. Budapest.
- MEDICK, HANS (1994): Mikro-Historie. In Schulze, Winfried (hrsg.): *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie. Eine Diskussion*. Göttingen. 40–53.
- MEDICK, HANS (1996): *Weben und Überleben in Laichingen 1650–1900. Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte*. Göttingen.
- PAPP, GÁBOR (2010): Hogyan számoljunk le falubeli ellenfeinkkel? Mikrotörténelem – összehasonlítás – analógia. In Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon*. Budapest. 92–115.
- PECK, HARRY THURSTON (1911): *A History of Classical Philology from the Seventh Century BC to the Twentieth Century AD*. New York.
- SCHLUMBOHM, JÜRGEN (2000): Mikrotörténelem – makrotörténelem. *Aetas* 15. évf. 4. sz. 4–19.
- STEWART, GEORGE R (1959): *Pickett's Charge. A microhistory of the final attack at Gettysburg, July 3, 1863*. Boston.
- SZEKERES ANDRÁS (1999): Mikrotörténelem és általános történeti tudás. *Századvég* 4. évf. 15. sz. 3–16.
- SZEKERES ANDRÁS. (2005): Van-e még mikrotörténelem? A Quaderni storici három évfolyamáról (2001–2003). *Korall* 19–20. sz. 224–234.
- SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN (2006): A mikrotörténelem. In Bódy Zsombor. – Ö. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek*. Budapest. 494–513.
- SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN (2010a): Előszó. In Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon*. Budapest. 7–18.
- SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN (2010b): Barátok, apácák, mikrotörténelem. In Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon*. Budapest, 19–41.
- TÓTH, ÁRPÁD (1995): Mi a történelemelmélet? [Recenzió CARR 1995-ről.] *Aetas* 1995/1–2, 300–309.
- TÓTH IVÁN (2006): Törvényörök a Kr. e. 5. századi Athénban. Szeljegyzet az ephialtési reformok történetéhez. *Aetas* 21. évf. 3–4. sz. 19–31.
- WHITFIELD, SUSAN (1999): *Life Along the Silk Road*. Berkeley – Los Angeles.
- XIAOAN, DENG. (1999): Women in Turfan during the Sixth to Eighth Centuries: A Look at their Activities Outside the Home. *The Journal of Asian Studies* 58. évf. 1.sz. 85–103.
- ZEMON DAVIS, NATHALIE. (1999): *Martin Guerre visszatérése*. Ford.: Lafferton Emese – Sebők Marcell. Budapest.